

держави у всіх сферах [9, 72].

Як зазначає О.І. Харитонова, право переважно виявляється нездатним адекватно реагувати на зміни в суспільних відносинах, викликані появою інформаційних технологій. Правовий вакуум, що склався в цій сфері, сформував навіть ціле покоління користувачів, яке отримало умовну назву “покоління I-Gen” (“Internet Generation”, тобто “Покоління Інтернет”), для якого основним є право вільного доступу до використання будь-якого інтелектуального продукту в мережі, і як наслідок - нехтування правами авторів [10, 111].

Оптимальний режим охорони інтелектуальної власності, ймовірно, забезпечується таким рівнем охорони, що, з одного боку, ефективно виконує функцію запобігання й попередження порушень прав інтелектуальної власності та стимулює здійснення інноваційної діяльності, а з іншого - достатньою мірою надає суспільству вільний доступ до знань і технологій. У досягненні й збереженні цього балансу, мабуть, лежить ключ до розв'язання проблеми функціонування ефективної системи правової охорони інтелектуальної власності в умовах глобалізаційних процесів [5, 183].

Позитивне чи негативне явище глобалізація? На це питання не може бути однозначної відповіді, оскільки це залежить від якості самого суспільства, тобто якщо в суспільстві існують проблеми, то й результат буде негативний, але якщо світ буде спрямований на інтеграцію, взаєморозуміння й допомогу, глобалізація принесе лише позитивні ефекти. Глобалізаційні процеси, які відбуваються у світі, зокрема в праві інтелектуальної власності, пов'язані з багатьма складнощами, проблемами, однак, якщо суспільство подолає їх, глобалізація стане ефективним засобом досягнення економічного та соціального благополуччя.

Отже, глобалізація як фактор сучасного життя приносить певні складнощі в правову, економічну й соціальну сфери. Негативні наслідки глобалізації - це результат сучасного розвитку й невідповідності суспільства до її регулювання. Ці наслідки можливо подолати лише при умові повної інтеграції держав, дотриманні єдиної стратегії розв'язання глобальних проблем, досягненні балансу між країнами в розподілі інтелектуальних об'єктів, при якому будуть враховуватися не лише інтереси розвинених країн, а й інших держав, не лише інтереси авторів, а й покупців.

Література

1. Костицький В. Економічний патріотизм як складова національної ідеї в умовах глобалізації / В. Костицький // Право України. - 2006. - № 12. - С. 3-9.
2. Лебедев С.Н. Унификация правового регулирования международных хозяйственных отношений: некоторые общие вопросы / С.Н. Лебедев // Юридические аспекты осуществления внешнеэкономических связей. Труды кафедры международного частного и гражданского права МГИМО МИД. - М., 1979. - С. 15-43.
3. Еннан Р.Є. Інтернаціоналізація інтелектуальної власності та перспективи створення глобальної системи охорони інтелектуальної власності. - [Електронний ресурс]: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=87
4. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник. - К.: Знання, 2006. - 431 с.
5. Стовпець О.В. Суперечності системи охорони права інтелектуальної власності в умовах глобалізації / В.О. Стовпець // Часопис Київського університету права. - 2011. - № 2. - С. 180-184.
6. Харитонова Е.И. Гражданские правоотношения интеллектуальной собственности, возникающие в результате творчества (концептуальные основы): моногр. / Е.И. Харитонова. - Изд. 2-е, перераб. и доп. - Одесса: Фенікс, 2012. - 413 с.
7. Бааджи Н.П. Піратство як порушення авторських та суміжних прав / Н.П. Бааджи // Актуальні проблеми держави і права. - Вип. 59 - 2011. - С. 336-341.
8. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. - К.: ВО “Батьківщина”, 2001. - 300 с.
9. Войтович Р. Місце, роль та функції національної держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів / Р. Войтович // Вісник Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. - 2004. - № 2. - С. 70-81.
10. Харитонова О.І. До питання про коректність вживання терміно-поняття “Інтернет - відносин” / О.І. Харитонова // Римське право і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції 11 травня 2012 р. - Одеса, 2012. - С. 111-112.

*Грігор'янц Г.І.,
аспірант кафедри
права інтелектуальної власності та
корпоративного права
Національного університету
“Одеська юридична академія”
Надійшла до редакції: 08.11.2013*

УДК 347.08

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОВІДАЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

*Середницька І.А.
Даниленко С.К.*

Спадкове право являє собою сукупність правових норм, що встановлює порядок переходу прав і обов'язків померлої особи (спадкодавця) за правом спадкування до однієї або кількох осіб (спадкоємців). Зі смертю людина перестає існувати фізично, але значна кількість цивільних відносин, в яких вона була носієм прав і обов'язків, переживає її. Спадкування як найдавніший інститут права було і є актуальним з позиції його дослідження, розвитку та вдосконалення, оскільки стосується особистих інтересів людини.

Конституція України гарантує кожному право воло-

діння, користування й розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1]. Це право знаходить подальше відображення в багатьох нормах права, зокрема в тих, які стосуються заповіту цивільних прав та обов'язків, набутих за життя.

Стаття 1216 Цивільного кодексу України визначила спадкування як перехід прав та обов'язків від померлої фізичної особи до інших осіб [2]. Заповіт як односторонню угоду в контексті ст. 41 Конституції України можна розглядати саме як спосіб визначення юридичної та фактичної частки майнових прав, що належать особі. За

**ШВЕДНОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

цих умов жодна особа не може бути позбавлена права на складання заповіту з приводу належного йому на момент смерті спадкового майна. Однак на практиці реалізація цього права ускладнена недосконалим підходом до правового регулювання питань спадкування, у кінцевому підсумку позбавляє окремі групи фізичних осіб, зокрема емансипованих неповнолітніх, реалізувати право розпорядження власністю, шляхом складання заповіту.

Поняття заповіту прийшло до нас зі Стародавнього Риму. Римлянин як громадянин, як гідний член суспільства був зобов'язаний викласти свою останню волю, перед тим як піти в інший світ. Грамотно складений заповіт свідчив про стан розуму людини, про ясність його думок, про здатність керувати своїми діями й передбачати наслідки своєї останньої волі, про дійсне бажання спадкодавця щодо розподілу майна, яке він залишав спадкоємцям, і підтверджував його високий суспільний статус як громадянина.

Поняття заповіту в тій чи іншій формі існувало завжди, хоча можливості заповідальних розпоряджень з часом змінювалися, оскільки цей процес залежить від суспільних інтересів, поглядів і потреб, від стану й розвитку суспільства загалом.

Вперше законодавцем чітко визначено, що обсяг дієздатності заповідача повинен бути повним. Цивільний кодекс України наголошує, що право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю [2; 1234], тобто особа, яка досягла 18 років. Як показує практика, реалізація цих положень потребує вирішення ряду проблемних питань: чи не обмежує ЦК права неповнолітніх осіб стосовно можливості укладення заповіту; чи відповідає ця норма ЦК вимогам міжнародного права щодо отримання прав людини тощо.

У літературі обговорюється питання про заповідальну правоздатність підлітків у віці від 14 до 18 років, хоча за загальним правилом неповнолітні заповідати належне їм майно не можуть. При обговоренні цього питання ми безпосередньо торкаємося теми встановлених законом меж свободи волевиявлення неповнолітніх у спадкових правовідносинах взагалі й у заповідальних правовідносинах, зокрема .

Прихильники розширення заповідальних прав неповнолітніх при вирішенні питання про їх правоздатність нагадують про те, що право заповідати як юридична категорія належить до поняття "розпоряджатися". І якщо відповідно до ст. 32 ЦК України неповнолітнім віком від 14 до 18 років надано право розпоряджатися своїм заробітком і стипендією, тобто їх волевиявлення в цьому разі не обмежується, то слід допустити, що стосовно зазначеного майна неповнолітні мають заповідальну правоздатність. При іншому тлумаченні закону важко було б пояснити, чому неповнолітній у віці від 14 до 18 років має право влаштовуватися на роботу, самостійно одержувати заробітну плату й розпоряджатися нею на свій розсуд (тобто в цьому питанні його воля визнається досить зрілою і її свобода не обмежується), але не може розпорядитися тим же майном на випадок смерті. Проте сучасне цивільне законодавство підстав для подібних заперечень не містить.

Дослідженню цього питання присвячено чимало робіт як відомих вчених-цивілістів (В. Васильченко, А. Дзери, І. Жилінкової, Ю. Заїки, П. Никитюк, З. Ромовської, Н. Саніахметової, В. Серебровського, Є. Фурси, Є. Харитонова та ін), так і юристів-практиків (Ю. Гончаренко, І. Васьковича, Я. Ковальчука, Г. Молчанової, В. Чуйкової,

Л. Шевчук та ін.)

Згідно зі ст. 1234 ЦК України право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Більшість авторів питання заповідальної правосуб'єктності пов'язують із загальними положеннями про дієздатність фізичної особи, викладеними в ст.ст. 34, 35 ЦК України. Положення цих статей вказують на можливість отримання повної цивільної дієздатності особами, яким виповнилося 16 років і вони працюють за трудовим договором або займаються підприємницькою діяльністю, а також неповнолітніми особами, які записані матір'ю, батьком дитини (ці випадки в науці цивільного права отримали назву емансипації) або уклали шлюб.

З часу прийняття чинного ЦК України тривають дискусії щодо права неповнолітньої особи скласти заповіт. На думку І. Жилінкової, скласти заповіт може як повнолітня, так і неповнолітня особа, яка в установленому законом порядку набула дієздатність у повному обсязі до досягнення 18 років у разі реєстрації шлюбу, емансипації та ін. [3, 23]. В. Чуйкова вказує, що "право заповідати є складовою поняття розпорядження", і неповнолітні мають заповідальну дієздатність щодо конкретного майна, а саме: грошей, джерелом яких є їх особистий заробіток або стипендія, а також гонорари автора об'єктів інтелектуальної власності [4, 10]. При цьому вона акцентує увагу на тому, що угоди, при яких необхідна тільки безпосередня участь, зокрема складання заповіту, взагалі не можуть укладатися неповнолітніми ні самостійно, ні зі згоди або дозволу батьків (усиновлювачів), опікунів, опікунських органів.

Думка про те, що право на заповіт має неповнолітня особа, яка в установленому порядку отримала повну цивільну дієздатність, виражено також у п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 квітня 2008 "Про судову практику у справах про спадкування" [5]. Отже, з практичної точки зору, заповідальна дієздатність властива лише емансипованим неповнолітнім, проте реалізація цього права має кілька ускладнень, які можна розглядати як дискримінаційні. До них можна віднести необхідність відповідно до вимог ст. 43 Закону України "Про нотаріат" підтвердження батьками (одним з батьків) того, що заповідач є їх дитиною, якщо він не досяг 16 років, і з цієї причини не має паспорта [6]. І. Васькович і Г. Молчанова, посилаючись на Положення про паспорт громадянина України, взагалі вказують на неможливість вчинення нотаріальної дії без паспорта, що позбавляє неповнолітню особу права на заповіт [7, 121-123]. Разом з тим, відсутність батьків або осіб, які їх замінюють, або свідоме перешкоджання ними складанню заповіту, позбавляє неповнолітнього можливості розпорядитися майновими правами на випадок смерті, а тому повинен бути альтернативний законодавчий механізм.

При цьому Ю. Заїка, навпроти, вважає, що право на заповіт має бути пов'язано з досягненням повноліття, а не зі штучним наданням дієздатності, оскільки саме від віку залежить стан фізичного, психологічного, соціального розвитку особистості [8]. Тому, не досягнувши встановленого вікового цензу, особа, якій надається повна дієздатність до досягнення повноліття, має бути позбавлена права на заповіт. Свого часу В.І Серебровський, заперечуючи проти надання неповнолітнім права скласти заповіти й посилаючись на чинне в той період цивільне законодавство, писав про те, що заповіт є односторонньою угодою, а здійснювати угоди щодо належного їм майна неповнолітні можуть тільки за згодою батьків

(піклувальників). Необхідність же вдаватися до дозволу батьків або органу опіки та піклування В.І. Серебровський вважає неприйнятною стосовно заповіту як операції, "... що має суворо особистий характер, в якій повинна знайти точне й повне вираження особиста воля заповідача". На думку В.І. Серебровського, це питання взагалі не повинне звертати на себе увагу внаслідок своєї малої практичної значущості [9, 154].

У сучасних умовах з цими положеннями погодитися досить складно. Вважаємо, що стан фізичного, психологічного, соціального розвитку емансипованої особи відрізняється від аналогічного стану звичайної неповнолітньої особи. Законодавче положення про можливість зниження шлюбного віку до 14 років і рішення суду, яким це право надається, самі по собі підтверджують здатність цих осіб до осмисленої реалізації громадянських прав і виконання обов'язків. Факт емансипації при цьому свідчить не тільки про здібності, а й про необхідність реалізації прав, властивих тільки повнолітнім, ще до досягнення 18 років.

Поділяючи погляди вчених, на думку яких неповнолітні у віці від 14 до 18 років мають право заповідати свої заробіток, стипендію, авторський гонорар, майно, набуте за рахунок цих джерел, оскільки законодавець надає їм можливість розпоряджатися ними, цей аргумент можна використати, надаючи таку ж можливість скласти заповіт малолітнім віком до 14 років щодо належних їм грошових вкладів.

Заповіти малолітніх є недійсними, оскільки законодавство передбачає досить жорсткі межі самостійності цієї категорії осіб цивільного права: укладення дрібних побутових угод і розпорядження грошовими вкладами [1, ст. 31]. Неповнолітні згідно з вимогами законодавства не мають права складати заповіт, навіть якщо на це є згода піклувальника, оскільки коло правочинів, які можуть вчинити неповнолітні за згодою піклувальників, визначено законом [1, ст. 32].

Зокрема, у США право на складання заповіту виникає з досягненням повноліття (18 років). Але окремі штати, наприклад Джорджія, встановили більш ранній вік досягнення здатності до вчинення заповіту - 14 років. Закони й судова практика вимагають, щоб заповідач був "компетентним", тобто розумів, що він робить, і визнають недійсними заповіти, складені недієздатними, душевнохворими особами, а також вчинені із застосуванням насильства, погрози, обману, помилки тощо [10, 425]. Виняток є й в англійському законодавстві для моряків - під час плавання та військовослужбовців, які можуть укласти заповіт з 14 років. Військовослужбовці, які перебувають на дійсній службі, а також моряки в умовах далекого плавання мають право укласти усні заповіти в присутності свідків або письмові заповіти без підписання чи посвідчення їх свідками [11, 245].

На відміну від України, за нормами Французького цивільного кодексу (ст. 967) заповітом визнається будь-який документ, зі змісту якого очевидна воля особи вчинити заповідальне розпорядження. Зокрема, право скласти заповіт має особа, яка досягла повноліття, або емансипована неповнолітня особа, яка досягла 16 років. Не емансиповані неповнолітні, які досягли 16 років, можуть скласти заповіт на 1/2 частину майна, яке належить їм на праві власності, і яким вони можуть розпоряджатися тільки по досягненню повноліття. Питання визначення долі майна таких осіб вирішується органами опіки та піклування, а за певних обставин - і судом. Отже, заповідальна дієздатність співвідноситься з поняттям повної дієздатності, яку неповнолітні отримали на законних підставах, адже в ЦК прямо зазначено, що повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на всі цивільні права та обов'язки [2, ст. 35].

Зокрема, у Німеччині основним нормативно-правовим актом, який регулює спадкові правовідносини, є Німецький цивільний кодекс (НЦК), згідно з яким заповіт може укласти особа, яка досягла 16 років. Недійсним буде заповіт,

укладений особою, яка внаслідок душевної хвороби не спроможна зрозуміти та оцінити значення розпоряджень, які в ньому містяться. Неповнолітні особи (від 16 до 18 років) можуть скласти заповіт лише у вигляді усної заяви чи передачі письмової заяви нотаріусу [12, 525].

Вивчення досвіду іноземних держав у сфері регулювання спадкових відносин дозволяє, з нашої точки зору, певним чином удосконалити норми ЦК України.

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок, що питання спадкування за заповітом неповнолітніх потребує подальшого вдосконалення в сучасних соціально-економічних умовах. У результаті розвитку ринкових відносин, закріплення за фізичними особами права приватної власності на майно, коло суб'єктів, які можуть переходити в порядку спадкового правонаступництва, значно розширюється. Також потребує удосконалення сучасна нормативна база України щодо спадкових відносин, яка має адаптуватися до законодавства країн Євросоюзу.

Слід підкреслити необхідність чіткого законодавчого регулювання питань заповідальної дієздатності емансипованих осіб. З урахуванням викладеного вважаємо, що сучасний підхід до заповідальної дієздатності повинен пов'язувати її не тільки з дієздатністю, а й з відносинами власності, що в кінцевому підсумку спрямоване на охорону й зміцнення права приватної власності неповнолітніх осіб. Реформуючи спадкове право, необхідно знаходити нові, більш ефективні законодавчі механізми реалізації ст. 41 Конституції України.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - С. 141
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-42 - С. 356
3. Жилінкова І.В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї: Автореф. дис. докт. юрид. наук. - Харків, 1999. - С. 23.
4. Чуйкова В.Ю. Правові питання спадкування за заповітом: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. / Ю.В. Чуйкова. - Х.: Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого, 1999. - 19 с.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 квітня 2008 р. "Про судову практику у справах про спадкування" // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань: 1963-2008 рр. Видання п'яте зі змінами та доповненнями. - Х.: ТОВ "Одіссей", 2009.
6. Закон України "Про нотаріат" від 2 вересня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 39. - С. 383.
7. Васькович Й. Спадкування за заповітом: проблеми вікового цензу / Й. Васькович // Право України. - 2008. - № 4. - С. 121-123.
8. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні. Становлення і розвиток: монографія / Ю.О. Заїка. - [2-е вид.]. - К.: КНТ, 2007. - 288 с.
9. Серебровский В.И. Избранные труды. - М.: Статут, 1997. - 548 с.
10. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. - К.: Видавництво Україна, 1999. - С. 419-428.
11. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. - К.: Істина, 2003. - 761 с.
12. Основные институты гражданского права зарубежных стран: Сравнительно-правовое исследование. - М.: Норма, 2000 - С. 485-570.

Середницька І.А.

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Даниленко С.К.*

*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Надійшла до редакції: 09.11.2013*

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**